

АБАЙ ӨЛЕҢДЕРІНДЕГІ РЕАЛИЯЛАРДЫҢ ОРЫС, АҒЫЛШЫН ТІЛДЕРІНЕ АУДАРЫЛУЫ

*Куралай Сандыбаева,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
бірінші курс магистранты*

Көркем аударма сәтті шығуы үшін аудармашы түпнұсқаны өзінің бес саусағындай жақсы білуі тиіс. Сонымен бірге ол мәтінге терең бойлап, автордың басты идеясын, айтпақ ойын толық түсінуі шарт. Аудармашы үшін поэзияға қарағанда прозаны аудару жеңіл, поэзияны аудару үшін – ақын, прозаны аудару үшін жазушы болу керек деген ойлар жиі айтылып жатады. Мейлі жазушы, мейлі ақын болсын, аудармашы өзі тәржімалайтын мәтінді жан-жақты зерттеп, талдап, ұғынуы керек. Аудармашының автор шығармасын өз жанынан өзгертпей, толықтырмай аударуы – міндет, міндет қана емес, аманат. Демек, аудармашы аманатқа қиянат жасамай, оны бұрмалап, мағынасын өзгертпей, оқырманға лайықты түрде ұсынуы тиіс.

Қазақ жазба әдебиетінің, көркем аудармашының негізін қалаушы ұлы ақын Абай Құнанбаевтың шығармашылығы – таусылмас қазына, зор мұра. Сол мұра қазіргі таңда әлем әдебиетінің озық үлгілерінің қатарынан орын алып, әлемге қазақ халқын, қазақ халқының мәдениетін танытуда. Абайдың адамгершілікті, қайырымдылықты, жақсылық пен әділдікті дәріптеп, надандық, зорлық, мақтаншақтықты сынайтын өлеңдері – ұлттық поэзиямыздың асқар шыңы. Сол құзар шынды бағындырған аудармашы әзірге жоқ. Абайдың биігіне жетіп, өлеңдерін ақынның өз деңге йінде шебер зерлеген бір аудармашы табылмай келеді.

Абай поэзиясын аударуда аудармашылар үшін басты қиындықтардың бірі – реалияларды аудару.

Ұлттық әдебиеттің кез-келген туындысы тарихи, мәдени ақпараттан түзілетіні белгілі. Ал ұлт әдебиетінің көрнекті шығармашылық тұлғаларының туындыларында реалиялар мейлінше кең көрініс табады. Осы тұрғыдан келгенде, ұлт әдебиетінің туындыларын аударудағы басты қиындық реалияларды аударумен байланысты анықталады. Реалиялар туралы аударматану ғылымында жинақталған ойлар мен пікірлердің мол қоры бар. Кейбір аударматанушылар реалияларды аудару мәселесін аударматанудың теориясымен сабақтастырады. Әрине, бұл жерде теориялық қағидаларға сүйенудің маңызы үлкен. Солай дегенмен, реалияларды аудару аударма теориясының қағидаларына негізделеді деп біржақты айтуға болмайды. Шындығына келгенде, реалияларды аудару аударма теориясынан шықпайды, аударма теориясы реалияларды тану, пайымдау, аудару тәжірибесінен шығады. Сондықтан, реалияларды аудару мәселесін нақты, салыстырмалы талдау негізінде пайымдаған дұрыс.

Реалиялар белгілі бір басты ерекшеліктеріне қарай бірнеше топқа бөлінеді. С. Влахов пен С. Флорин оларды былайша жіктейді:

- 1) Заттық бөлу:
 - а) Географиялық реалиялар;
 - ә) Этнографиялық реалиялар;
 - б) Қоғамдық-саяси реалиялар;
- 2) Жергілікті бөлу:
 - а) Бір тіл кеңістігіндегі реалиялар;
 - ә) Қос тіл кеңістігіндегі реалиялар;
- 3) Уақыттық бөлу:
 - а) Қазіргі заман реалиялары;
 - ә) Ескірген (тарихи) реалиялар [1, 59].

Абай өлеңдерінде географиялық, этнографиялық, қоғамдық-саяси, бөтен (кірме), тұрмыстық және т.б. реалиялар бар. Олардың бәрін қарастыру біздің мақаламыздың міндетіне жатпайды. Оның үстіне біз Абай өлеңдеріндегі ұлттық мазмұны мен сипаты қанық реалияларды ғана таңдап алып, өз ойларымызды солардың басқа тілдерге аударылу деңгейін анықтауды мақсат еттік. Бұл – өз алдына үлкен мәселе. Оны ғылыми тұрғыдан толық талдап, саралап көрсету терең ізденіс пен ерен еңбекті талап етеді. Міне, осы ізденіс пен еңбек жемісті болуы үшін реалияларды аудармас бұрын, олардың мағынасын түсініп, ұғынып алу қажет. Ал содан кейін олардың Абай өлеңіндегі қызметін анықтап болғаннан кейін ғана аудармаға кірісу керек. Ал енді аудармашылар Абай өлеңдеріндегі реалияларды қалай түсініп, қалай аударғандығын саралай отырып, олардың мәтіндегі қызметін анықтай алды ма, жоқ па, соны қарастырайық.

Ақынның «Қартайдық, қайғы ойладық, ұйқы сергек» өлеңінде мынадай жолдар бар:

Наданға арам ақылды құлаққа ілмек,
Бұл сөзден ертегіні тез үйренбек.
Рас сөздің кім білер қасиетін?
Ақылсыз шынға сенбей, жоққа сенбек.

Қызыл арай, ақ күміс, *алтын бергек*
Қызықты ертегіге көтерілмек.
Ақсақалдың, әкенің білімдінің,
Сөзінен сырдаң тартып, тез жиренбек.

Ақынның сөзі бейнелі, суретті, образды. Олардың кейбірі тура мағынада емес, астарлы мағынада қолданылған. Сондықтан олардың нақты мағынасын дәл тауып көрсету, дәл түсіну оңай емес. Ал реалиялардың мағынасын дәл түсіну, анықтау мүлде қиын.

Берілген өлеңдегі «бергек» сөзіне назар аударайық. Бұл сөздің мағынасын қазіргі қазақ оқырмандарының көпшілігі біле бермейді. Сөздің мағынасын білмеген адам оның қолданылу аясын да білмейді: сөз заттың атын білдіре ма, сынын білдіре ме, сапасын білдіре ме, іс-әрекетті, қимылды білдіре ме – бәрінен де мақұрым қалады. Мұның бәрін білмеген адам бұл сөзді басқа тілге қалайша аудармақ?

Біздің сөзімізге тұздық болып отырған «бергек» – әйелдердің әшекейлі бас киімінің атауы. Жас келіншек сәукелені той өткенше киіп отырып, тойдан соң сәукелені іліп қойып, орнына бергек киетін [2, 264]. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде «бергек» сөзіне осындай түсініктеме беріледі. Сөйтіп, бергек сөзі жас келіншектің киетін әшекейлі бас киімі болып шығады. Осы сөзді аудармашы түсінді, мағынасын білді деп есептейік. Солай болған күннің өзінде бұл сөзді басқа тілдерге аудару қиын.

Ақыл тоқтатпаған адамға қызыл арай, ақ күміс, алтын бергек сияқты нәрселерді айтса, ол қызығып, соған есіл дерті кетіп, басқаның бәрін ұмытады. Өйткені мұндай адам осы аталған заттар мен нәрселердің бәріне қызығып, әуесқойлықпен құмартады. Абайдың өлеңінен оқырман осындай мағынаны ұғады. Аудармашылар осы топтағы «бергек» сөзін «диадема», «платок», «тога» деп аударды. Бір қарағанда осылардың бәрі орынды сияқты. Ал осыларды оқып алып, Абайдың өлеңіне қайта оралатын болсақ, аудармашылардың жоғарыда көрсетілген сөздеріне көңіліміз толмай қалады. Енді соның кейбір жайларына назар аударайық.

Красная заря (лучи), белое серебро, золотая диадема
Могут подняться до высот интересной сказки.

(Б. Момышұлының жолма-жол аудармасы)

Осы жолма-жол аударманы қазақ тіліне кері аударсақ, мынадай болмақ:

Қызыл арай (сәулелер), ақ күміс, алтын диадема
Қызықты ертегілердің биігіне дейін жете алады.

Б. Момышұлы «бергек» деген тұрмыстық реалия категориясындағы сөзді «диадема» деп аударды. «Диадема» - (гр. diadema) шағын ғана, ортасы ашық әйелдердің әшекейлі, қымбат тәж секілді бас киімі [3]. Д.Ушаковтың түсіндірмелі сөздігіндегі диадеманың анықтамасы осындай. Демек, аудармашы орыс тілді оқырмандарға қазақтың «бергек» деген сөзінің мағынасын оларға мәлім «диадема» арқылы таныстыруға тырысқан, алайда қазақтың бергек киген қызын диадема киген ежелгі грек қызымен салыстыру қиын. *Бергекке диадема* эквивалент бола алмайды. Өйткені, бергек – тек қана қазаққа тән, әйелдің жасына, әлеуметтік жағдайына, руына байланысты киген жаулық, жырға, кимешек, бөрік сияқты бас киімдерінің бірі деп қарау жеткіліксіз. Сәукеле де, бергек те әшекейлі бас киім. Аудармада образ берілген, алайда ұлттық колорит сақталмаған.

Орыс ақыны, аудармашысы Д. Бродский бұл жолдарды былайша аударды:

Бредит дурень о багрянце заревом,
Об одеждах, шитых чудо-серебром.

Өзіміз де байқап отырғанымыздай, Д. Бродский түпнұсқадағы «бергек» сөзін өз аудармасында мүлдем тастап кеткен. Ол оны әдейі тастады ма, жоқ балама табуға қиналғандықтан тастады ма - беймәлім. Аудармашы Абайдың әйтеуір киім жайында айтып отырғанын түсінген. Бірақ берілген аударманы оқыған адам ондағы киімнің бас киім ба, аяқ киім ба, әлде басқа киім ба – оны аңғарып, түсіне алмайды. Сөздің өзі де, сөздің мағынасы да аудармада көрініс таппаған. Яғни, аудармашы «бергектің» мағынасын таба алмаған, ізденбеген десек, артық кетпейтін болармыз. Бәлкім, ол «алтын бергекті» «одежды, шитые чудо-серебром» деп аудару абзал деп шешкен болар, алайда Абайда «алтынды-күмісті киім» немесе «алтын мен күмістен тігілген киім» деген образ жоқ, «алтын бергек» бар.

Ақынның «бергегін» Ю. Кузнецов пен Ә. Қодар «платок» деп аударған.

Алый жар, златом-серебром шитый платок
Этот сказ и сегодня его не увлек...
(Ю.Кузнецов аудармасы)

Кері аудармасы:

*Қып-қызыл ыстық, алтын-күмістен тоқылған орамал
Бұл ертегі оны бүгін де еліктірмеді.*

«Платок золотой и серебряный звон
До прелести чуда тобой вознесен...
(Ә.Қодар аудармасы)

Кері аудармасы:

*Алтын орамал мен күмістің сыңғырын
Сен керемет әсемдіктей көресің.*

Аудармашылар Д. Бродскийге қарағанда «бергекті» «орамал» деп аударып, оның басқа киетін киім екендігін аңғарған. Осылайша, олар түпнұсқаға сәл жақындаған десек болады. Бәлкім, аудармашылар «бергекті» сол күйінде қалдырса, оқырман оны түсінбес еді, өйткені қазір қыздар үйленгеннен кейін «бергек» кимейді. Қазір біреуге келін болып түскен бойжеткен басына орамал немесе шүберек тағатынын білеміз. Сондықтан, оқырманға түсінікті болсын деп аудармашылар Абайдың тілін жаңартқысы

келген шығар. Дегенмен, Абай «орамал» емес «бергек» деп «ермек үшін жазбаған» болар.

М. Әдібаев бұл жолдарды былайша аударарды:

Лучи зари и слитки серебра, и золотом отделанные тоги
Украсить могут сказочные слоги.

Кері аударма:

*Таң сәулесі мен күміс кесектері, алтынмен көмкерілген тогалар
Ертегі шумақтарын көркемдей алады*

Мұндағы «тога» – Ежелгі Римдегі ер азаматтардың ақ кенеп матадан тігілетін, бір ұшын сол жақ иыққа жамылып киетін киімі [4]. Біз аудармашының қазақ әйелдерінің ұлттық бас киімі болып табылатын «бергектен» Ежелгі Рим азаматтары үстіне орай жамылатын «тоғаға» қалай адасып келгеніне қайран қалудан басқа ешнәрсе істей алмаймыз. Бұл аударманы оқығанда өлеңді Абай емес, ежелгі грек, рим ақындары жазды деген ой өздігінен туындайды. Сондықтан, амфитеатр, ғибадатхана, алтарь, басқа да ежелгі Рим мәдениетіне тән нәрселерді елестетіп кететін болсаңыз, таң қалмаңыз. Бәлкім, аудармашы өзіне дейінгі аудармашыларды қайталағысы келмеген болар, бірақ өлеңнің ұлттық реңкін өшіріп, оған өзге бояу беру қиындықтан шығатын жол емес.

Осы жерде, «неліктен аудармашылар қазақтың ұлттық бұйымдарының атауларын өзге ел мәдениетіндегі нәрселердің атауларымен алмастыруды жақсы көреді?» деген сұрақ туындайды.

Міне, бір ғана «бергек» сөзін аударуда осындай үлкен және қайшылықты ойлар мен шешімдер туар деп кім ойлаған? Ұлттық бояуы қанық, қазақтың болмысына тән сөздерді Абай тек бұл өлеңде қолданбайды, жалпы ондай сөздерді ақынның біршама өлеңдерінен кездестіреміз. Мысалы, ақынның әйгілі «Жаз» өлеңіндегі мына жолдарға назар аударалық:

*Сабадан қымыз құйдырып,
Ортасына қойдырып,
Жасы үлкендер бір бөлек
Кеңесіп, күліп сылқылдап.*

Бұл жолдардағы қазақтың мәдениетіне ғана тән ұлттық атаулар, яғни реалиялар – *саба* мен *қымыз*. Қазіргі жаһандық заманда дүние жүзіне қытай шынысынан жасалған ыдыстар таралғалы бері, көшпелі салт құлдырағалы бері қазақ халқы теріден *саба*, *сүйретпе*, *мес*, *торсық*, *көнек* секілді ыдыстарды жасауды доғарды, дегенмен *сабаға* құйып сапыратын сары *қымыз* әлі де қазақ халқының сүйікті сусыны болып табылады.

Қазақ түсіндірмелі сөздіктерінде *сабаға* «жүнін қырып, ысқа салып, жылқы терісінен жасалған, негізінен қымыз ашытатын ыдыс» деп, *қымызға* «бие сүтінен ашытылған қышқыл дәмді сусын» деп барынша түсінікті әрі нақты анықтама беріледі [2]. Ал енді аудармашылар осы сөздерді орыс тіліне қалай аударғандығын көрелік.

Кумыс из саба наливают,
В середину выставляют

(М. Әдібаев аудармасы)

Наливают кумыса из саба и ставят
в центр дастархана, и взрослые, почтенные сидя кругом,
отдельно, советуются шутят и пьют.

(К. Досжанның жолма-жол аудармасы)

Мұндағы «тоға» – Ежелгі Римдегі ер азаматтардың ақ кенеп матадан тігілетін, бір ұшын сол жақ иыққа жамылып киетін киімі [4]. Біз аудармашының қазақ әйелдерінің ұлттық бас киімі болып табылатын «бергектен» Ежелгі Рим азаматтары үстіне орай жамылатын «тоғаға» қалай адасып келгеніне қайран қалудан басқа ешнәрсе істей алмаймыз. Бұл аударманы оқығанда өлеңді Абай емес, ежелгі грек, рим ақындары жазды деген ой өздігінен туындайды. Сондықтан, амфитеатр, ғибадатхана, алтарь, басқа да ежелгі Рим мәдениетіне тән нәрселерді елестетіп кететін болсаңыз таң қалмаңыз. Бәлкім, аудармашы өзіне дейінгі аудармашыларды қайталағысы келмеген болар, бірақ өлеңнің ұлттық реңкін өшіріп, оған өзге бояуберу – қиындықтан шығатын жол емес.

Осы жерде, «неліктен аудармашылар қазақ ұлттық атауларын өзге ел мәдениетіндегі нәрселердің атауларымен алмастыруды жақсы көреді?» деген сұрақ туындайды.

Міне, бір ғана «бергек» сөзін аударуда осындай үлкен дау туар деп кім ойлаған? Ұлттық бояуы қанық, қазақтың болмысына тән сөздерді Абай тек бұл өлеңде қолданбайды, жалпы ондай сөздерді ақынның әр өлеңінен кездестіреміз.

Мысалы, ақынның әйгілі «Жаз» өлеңіндегі мына жолдарға назар аударалық:

*Сабадан қымыз құйдырып,
Ортасына қойдырып,
Жасы үлкендер бір бөлек
Кеңесіп, күліп сылқылдап.*

Бұл жолдардағы қазақтың мәдениетіне ғана тән ұлттық атаулар, яғни реалиялар – *саба* мен *қымыз*. Қазіргі жаһандық заманда дүние жүзіне қытай шынысынан жасалған ыдыстар таралғалы бері, көшпелі салт құлдырағалы бері қазақ халқы теріден *саба*, *сүйретпе*, *мес*, *торсық*, *көнек* секілді

ыдыстарды жасауды доғарды, дегенмен *сабаға* құйып сапыратын сары *қымыз* әлі де қазақ халқының сүйікті сусыны болып табылады.

Қазақ түсіндірмелі сөздіктерінде *сабаға*– «жүнін қырып, ысқа салып, жылқы терісінен жасалған, негізінен қымыз ашытатын ыдыс» деп, *алқымызға* – «бие сүтінен ашытылған қышқыл дәмді сусын» деп барынша түсінікті әрі нақты анықтама беріледі [2]. Ал енді аудармашылар осы сөздерді орыс тіліне қалай аударғандығын көрелік.

Кумыс из саба наливают,
В середину выставляют

(М. Әдібаев аудармасы)

Наливают кумыса из саба и ставят
в центр дастархана, и взрослые, почтенные сидя кругом,
отдельно, советуются шутят и пьют.

(К. Досжанның жолма-жол аудармасы)

Бьёт ключом из сабы кумыс.
Остроумие в их кругу
Возбуждает кумысный дух.

(П. Шубин аудармасы)

Хозяйка льет из сабы кумыс,
Уже домочадцы в кружок сошлись,

(А. Жовтис аудармасы)

Аудармашылар қымыз бен сабаның қазақ тіліндегі атауын сақтап, орыс тіліне сол күйінде жеткізген. Дегенмен, реалияларды орыс тіліне транслитерация жасау немесе транскрипциялау кезінде М. Әдібаев секілді түсіндірме берген абзал. Өйткені барлық орыс тілді оқырман *саба* мен *қымызды* таниды, біледі деп біржақты шешім қабылдау дұрыс болмайды.

И ведут свои беседы
За кумысом ароматным.

(Ю. Кузнецов аудармасы)

Ю. Кузнецов аудармада *қымызды* ғана беріп, *сабаны* түсіріп кеткен. Бәлкім аудармашы *қымызды* аударсам жеткілікті деп шешкен болар. Алайда, аудармашының бұл шешімі түпнұсқаның тұтастығы мен көркемдігіне зиян келтіруі әбден мүмкін.

Рассевшись вокруг тегене
Ведут разговор старики

(Ә. Қодар аудармасы)

Ә. Қодар *қымызды да сабаны да* түсіріп кеткенімен, мұны «тегене» деген қазақтың реалиясымен өтемек ойда болған шығар. Ұлты қазақ аудармашы қонаққа қымызды тікелей сабадан құйып бермей, алдымен оны басқа «тегене» сияқты ыдысқа құйып алатынын білген. Дегенмен, *саба* мен *қымыз* ол да бір образ ғой, ал ол образ жоғалған.

Осы жолдарды ағылшын тіліне Р. Маккейн былайша аударды:

The old men are in a close circle in the tent,
waiting for the aromatic koumiss.

Ағылшын тіліндегі аударма жолма-жол аударма болғанымен, өзіміз байқап отырғандай «қымыз» сақталған. Мұнда да аудармашы *саба* сөзін қалдырып кеткенін көріп отырмыз. Ағылшын тіліндегі осы жолма-жол аударманы қолдана отырып бір көркем аударма жасалғанда, бұл ескерілер деген үміттеміз.

Білімділер сөз айтса,
Бәйгі атындай аңқылдап,
Өзгелер басын изейді,
Әрине деп мақұлдап, -

дейді Абай «Жаз» өлеңінде. Мұнда аудармашыларға қиындық тудыруы ықтимал сөз ретінде «бәйгі атындай» реалиясы деп қарастырамыз. Алдымен «бәйгі» сөзінің анықтамасын келтірейік. Бәйге – ерте заманнан келе жатқан қазақ халқының дәстүрлі ат жарысы, спорт ойынының бір түрі. Ал бәйге ат – бәйгеге шабатын, қосатын, жүйрік ат [2]. Ақын аттардың түрлері мен сипаттамаларын ғана емес, олардың жүріс-тұрысын, табиғатын жақсы біледі. Бәйгеге қосатын ат жүйрік болуы керек. Абай «білімділерді» бәйге атына теңестіріп отыр. Яғни ақын білімділер сөз сөйлегенде, жарысқа түскен жүйрік аттай аңқылдап сөйлейтініне назар аударды. Бірақ «бәйге атындай аңқылдап» сөзі білімділер ақкөңіл, аңқылдақ келеді деген ойды аңғартады деуге болмайды. Бәйге атындай аңқылдау - жүйріктің қанша шапса да алқынбай, кең тынысын тарылтпай, барынша еркін шабуына байланысты айтылған бейнелі сөз. Бәйге атындай аңқылдап сөйлеген білімділерді өзгелер «басын изеп» тыңдайды. Бас изеу – тілсіз тілдесудің құралы. Бас изеу мақұлдау деген мағынаны білдіреді. Бас шайқау оған кері мағынаны білдіреді. Сөйтіп, ақын өлеңінің төрт жолының мағынасын толық түсіндік делік. Енді осы мағынаны аудармашылар түсінді ма екен, соны көрейік.

Если ученый скажет слово, оно (слово) словно
Лошадь пришедшая первой в бәйге,
Другие кивают, соглашаясь (конечно).
(К. Досжан аудармасы)

Аудармашы «білімділердің бәйгі атындай аңқылдап айтқан сөзін» «оно (слово) словно лошадь, пришедшая первой в байге» деп аударыпты. Аудармашы, осылайша, сөздің өзін бәйгеден оздырады. Ал Абай сөзді емес, білімділердің өзін бәйгі атына теңеп тұр. Дәлірек айтқанда, білімділер «бәйге атындай аңқылдап» сөз айтады деген мағына мен «бәйгеден бірінші болып келген аттай сөз» деудің арасында жер мен көктей айырмашылық бар. Оның үстіне «бәйгеден бірінші болып келген аттай сөз» деген қандай сөз болуы мүмкін. Мұндай сөз қазақтың ғана емес, орыстың ұғымына да қайшы, оралымсыз, Абай айтқан «бөтен сөз» емес пе? Иә, аудармашының сөзі – «бөтен сөз».

Бай кивком одобряет речь,
Говорить не желая вслух;
Но кивку его, лебезя,
Вмиг поддакивает весь круг.
(П. Шубин аудармасы)

Пока один, не в меру болтливый,
Трещит не смолкая, другие учтиво
Кивают рассказчику головой.
(А. Жовтис аудармасы)

П. Шубин да, А. Жовтис те «бәйгі атындай» деген теңеуді түсіріп тастаған. Алғашқы аудармашы «бәйге атындай аңқылдап сөйлеген білімділерді» жоқ қылып жіберсе, екінші аудармашы оларды «мылжың» деуі мүлде тосын және түпнұсқа авторының ойына мүлде қайшы. Бәйге атындай аңқылдап сөйлеу - білімділерге тән қасиет. Білімсіздер бәйге атындай аңқылдап сөйлей алмайды. Олар сөйлей қалса, «езіп» сөйлейді және оларды мақұлдап бас изейтіндер болмайды. Абай бұлар жайында айтып отырған жоқ.

Заводят речи знатоки,
В байгу запущены слова.
Иные вторят им кивком,
Поддакивают млад и стар.
(М. Султанбеков аудармасы)

М. Султанбеков аудармасында «бәйгі атындай» бейнелеу құралы тұтастай сақталмаса да, *бәйге* сөзінің өзі бар. Ол бәйгеге білімділердің өзін емес, сөзді қатыстырады.

Муж ученый держит слово,
Что быстрее коня степного.
Все согласье выражают
И кивают то и дело.

(Ю. Кузнецов аудармасы)

Вот взяли за речь знатоки,
Как кони бросаюсь в намет.
Другие горазды кивать,
Смотря им доверчиво в рот.

(Ә. Қодар аудармасы)

Ю. Кузнецов та, Ә. Қодар да «бәйгі атындай» реалиясын аудармада бермейді. Бірі жай ғана «степной конь», екіншісі «как конь бросаюсь в намет» деп аударғанды жөн көрген. Екінші аудармашы түпнұсқаға барынша жақындаған, бірақ «бәйгі» деген реалияны түсіріп кетпей, қосқанда аударма тіпті сәтті шығатын еді деген ойдамыз.

И приживалы лебезят,
Качая головами в такт
Словам ученым – «так, так, так!»

(М. Әдібаев аудармасы)

М. Әдібаев аудармасында не бәйгі жоқ, не ат жоқ.

Абайдың білімділері секілді бәйгеден оза шауып, бірінші келетін аудармашы аудармаға нұқсан келтірмей, керісінше автордың ойымен жүйткіп отырып, ешқайда бет бұрмай, мәреге жету керек.

Абай өлеңдерін аударуда «бәйгі аттай» аңқылдаған аудармашылар әлі жоқ. Ал Абай өлеңдеріндегі реалияларды аударуға келгенде, аудармашылар бірде сүрініп, бірде ақсап, бірде жығылып жатқандай әсер қалдырады.

Қазақ сөз өнерінде қатарынан озған адамдарды арыстанға, жолбарысқа, нарға теңеу бар, қыранға, сұңқарға, лашынға теңеу бар, тұлпарға теңеу бар. Бұл теңеулер арқылы адамның бойындағы өзгелерден асық, ерекше қасиеттер ашылады. Бұл секілді теңеулерде мадақтау сарыны анық байқалып тұрады. Ал қатарынан озып тұрған адамның қасиетін тұлпардың, бәйге аттың алқынбас жүйрік қасиетіне теңеу арқылы айқындай түсуге, ажарлай түсуге болады, атқа теңеуге болмайды. Аттың аты – ат, мал. Онда адамның жүйрігінің, адамның білерменінің ерекше асық қасиетін ашып көрсетуге септігін тигізетін, негіз болатын ерекше асық қасиет, белгі жоқ. Білімі асқан адамды атқа теңеу адамды малға теңеумен бірдей. Өйткені қатарынан озған, білімі асқан, бойында ерекше қымбат қасиеті бар адамның ажарын оның бойындағы қасиетімен тектес немесе одан да озық қасиеті бар құбылыспен теңестіру арқылы ғана ашуға болады. Бұлай болған жағдайда қатарынан озып тұрған адамның ерекше қасиетінің қадірі қашады. Қатарынан асып тұрған адамның ерекше қасиетін жай бір жануарға теңеу арқылы ашу сөйлеушінің білімсіздігінің көрінісі болып табылады. Жақсы қасиеттің жақсылығын қасиеті жоқ затқа теңеу арқылы ашу мүмкін емес.

ӘДЕБИЕТ

1. Влахов С. Флорин С. Непереводимое в переводе. - М.: Высшая школа, 1986. – 416 с.
2. Қазақ түсіндірмелі сөздігі.
3. Толковый словарь Ушакова. Д.Н. Ушаков. 1935-1940.
4. Толковый словарь Ожегова. С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. 1949-1992.